

Instituce pro výchovu a vzdělávání dospělých

Oldřich Pospíšil

1. Pracovním východiskem k rozvinutí pojmu „instituce pro výchovu a vzdělávání dospělých“ může být empirická charakteristika. Obecně lze říci, že je to taková instituce, kterou označí zmíněným názvem zřizovatel nebo která se takto označí sama. Tomuto označení má odpovídat zvolená činnost. Osoby, které v různých funkcích vstupují do vybraných pedagogicko-didaktických aktivit, k nim současně zaujímají různé vztahy, vzájemně odlišné kvalitou i kvantitou. Institucionálním subjektem se může stát ten, kdo uvedené aktivity realizuje výlučně nebo částečně vedle aktivit jiných, trvale nebo jen příležitostně. Tento přístup umožňuje širší pojetí zvoleného problému. Současná praxe uvedený problém zatím nedořešila.

Další rozvíjení pojmu je umožněno i se zřetelem k vývojovým tendencím celé základny institucionální báze školství, kultury, občanských korporací, jakož i aktivit volného času v rámci regionálním nebo celospolečenském. Ukazuje se, že instituce pro výchovu a vzdělávání dospělých pro svou schopnost adaptace při plnění různých úkolů může bez větších obtíží vstupovat s jinými institucemi do kooperačních svazků, resp. může je také příležitostně suplovat.

V souvislosti s předchozím výkladem se vynořuje specifická problematika *typologie* zmíněné instituce. Typologie má vymezit instituci do té míry, aby byla dostatečně ohraničena ve svých funkcích, postavení ve struktuře příbuzných institucí, dále v profilu činností i sociální působnosti. Dlužno poznamenat, že taková typologie je teprve v počátcích. Zatím lze použít vybraná vnější i vnitřní kritéria, umožňující konkretizaci problému. K typologii uvedené instituce může výrazně přispět vhodná legislativa, určující pro správní potřebu totožnost instituce. Taková legislativa jako celek není dosud k dispozici. Je zřejmé, že by zde musela být vyjádřena součinnost různých resortů. Uvedme letmo resorty školství, kultury, práce a sociálních věcí, regionální úřady aj.

Podobně aktuální vlivy mohou prohloubit přístupy k typologii instituce pro výchovu a vzdělávání dospělých. Žádá se tu nejednou rekvalifikace, zavedení nových profesí, ale i příprava ke vstupu do institucí již existujících, rozvíjení zálib ve volném čase, inovace dosažených stupňů vzdělání atd. Také

přímé (nezprostředkované) požadavky veřejnosti stimulují činnost vzdělávacích korporací, politických stran, podnikatelských subjektů apod. Typologie bude patrně muset počítat i s některými přechodnými rysy instituce, s její schopností vlastní restrukturační a živou odezvou na současné dění.

Přímé zadávání úkolů, i když věcně či metodicky nekoordinované, je výrazným faktorem budoucí typologie. Převažující tématické směřování činnosti instituce vede, a také v budoucnu zřejmě povede, k její specializaci. Ukazuje se to například ve vyučování cizím jazykům. K tomu přistupují i záměry praktického využití získaných znalostí skupinovými činnostmi frekventantů mimo instituci aj. Zadávání úkolů je sice převážně v rukou zřizovatele (jeho manažera), avšak učitelské (lektorské) vstupy do života instituce nejsou ojedinělé. Také těchto jevů by si typologie mohla povšimnout. Periodicky opakovaná zadání činností a úkolů rovněž zpřesňují tvář instituce.

2. Vnější kritéria typologie se opírají zvláště o postavení instituce v proudu (systému) výchovy a vzdělávání dospělých. Můžeme si klást otázku, je-li příslušná instituce trvalou nebo jen přechodnou (příležitostnou) jednotkou a vyjadřuje-li svou činností příslušnost k určitému stupni řízení. S tím je spojena i vazba zřizovatele této instituce s ní samotnou. Je-li instituce jako subjekt činností nedílnou součástí zřizovatele, svědčí to o její důležitosti a trvalé potřebě. Volnější závislost (podřízenost) naopak ukazuje, že instituce může fungovat podle okolností s různou kvalitou, kvantitou i frekvencí nabídek pro různé zájemce. Autonomie takové výchovně vzdělávací instituce umožňuje vyšší stupeň operativnosti v cílech a jejich realizaci. Je zřejmé, že v soudobých podmínkách mohou oba tyto typy fungovat paralelně.

Neméně důležitý je ovšem i stupeň institucionalizace, jímž rozumíme stabilizaci (formalizaci) různých druhů didaktických aktivit do věcných (funkčních) celků uvnitř instituce. To si vyžaduje i nárůst pravidel řízení takových uskupení. Vnější typologická kritéria by nebyla úplná bez zjištění ekonomického profilu instituce. Ten lze rámcově postihnout mírou ekonomické soběstačnosti či závislosti na jiných subjektech, nejenom na zřizovateli. Ekonomicky nezávislá instituce se opírá o zdroje vzniklé vlastními činnostmi, o zdroje sponzorů i o dílčí příjmy z výnosu majetku. Může to být soubor poplatků za činnosti didaktické, za služby pro volný čas, za prodej potřeb i pomůcek pro vzdělávání, pronájem místností apod. Naopak činnost jen příležitostná přináší pouze nepravidelné příjmy a instituce se udržuje v chodu dotacemi. Ekonomický profil se rýsuje zvláště podílem frekventantů, zřizovatelů a ostatními výnosy (podporami, dotacemi) v přímém vztahu k institucionalizaci.

3. Vnitřní kritéria typologie umožňují klasifikovat charakter instituce

zvláště pedagogicko-didaktickými měřítky, která ohraničují její vlastní působnost (profil). Zde je důležitá především sama sestava výchovně vzdělávacích cílů a obsahů v souvislosti s užívanými prostředky jejich realizace. To umožňuje zařazení instituce do funkčních priorit. O charakteru instituce mnohé napoví již zjištění převažujícího výchovně vzdělávacího působení nad pouhým šířením informací, které není s to strukturovat nové vědomosti. Také sociální profil instituce lze s prospěchem využít k určení jejich funkčních kvalit. Sem řadíme zvláště seskupení účastníků (učitelů a frekventantů) společně s organizátory a ostatními spolupracovníky. Se sociálním profilem účastníků a jeho významem pro společnost stoupá i věhlas instituce.

K tomu ovšem musí být instituce materiálně vybavena. Typologie si může povšimnout nejen stabilního vybavení, které má instituce k dispozici, ale zejména skladby činností, jejich rozsahu a periodicity. Jednoúčelově zaměřené instituce (kupř. jazykové) lze tak lišit od víceúčelových (kupř. přípravy ke studiu na školách). Sestava vnitřních kritérií typologie ukazuje na výstupy (produkty) činností instituce.

4. Řízení instituce zpřesňuje obraz jejího postavení v celku systému. Typologii mohou zajímat zejména instrumenty tohoto řízení. Dokládají skutečný, ne jen deklarovaný význam instituce pro veřejnost. Obvykle sem lze řadit všeobecně platnou legislativu a v závislosti na ní pak legislativu odvozenou podle potřeb zřizovatelů. Tato limitovaná sestava provozních, ekonomických a dalších norem slouží ekonomicky činné organizaci, kulturnímu sdružení či provozovateli-živnostníkovi (majiteli). Není-li rozpracována, dochází pouze k empirickému (spontánnímu) vedení, které typologie může lišit od řízení pedagogického typu. Bez příslušných pravidel (norem) řízení setrvává instituce na nízké úrovni výstupů. Vyšší stupně řízení chodu instituce lze klasifikovat podle vnitřních řádů, stálých pravidel a případně též podle jednotlivých rozhodnutí, která se o ně opírají. Po pedagogicko-didaktické stránce sem lze řadit pedagogické dokumenty, vyžádané přípravy učitelů (lektorů) a další doklady zpřesňující podmínky kvality výchovně-vzdělávacího působení s konečným efektem zvyšování účinnosti výchovy a vzdělávání.

Subjekty řízení mohou rovněž být předmětem zájmu typologie. Ta může rozlišovat čtyři odlišné typy institucí pro výchovu a vzdělávání dospělých, a to podle toho, kým jsou řízeny. Jsou to instituce státní (v nich školské a jiných resortů), instituce subjektů ekonomicky činných, dále pak instituce jako složky občanských sdružení a konečně instituce živnostensky provozované. Podle toho, který subjekt zřizuje (řídí) instituci, lze usuzovat na charakter jejího pedagogicko-didaktického profilu. Ten je limitován úkoly příslušného subjektu řízení.

A nejen to. Subjekt řízení nárokuje v chodu instituce sobě přiměřené programy, metody a techniky studia a zejména svou působnost v konkrétních skupinách účastníků. Typologie si může povšimnout způsobu, jímž je zajišťován vstup zájemců do aktivit instituce. Může to být například adresná výzva k účasti v připravených organizačních formách, ale i neadresný plošný nábor, vyvolávající vstup do připravených forem živelně se shromažďujícím osobám. Vedle toho zde existuje příkaz k účasti na základě profesních vztahů zaměstnance a zaměstnavatele, opírající se často o příslušné normy pracoviště nebo oboru působnosti. Ani zde se typologie nemusí uzavírat šíří podnětů ze sféry řízení, resp. záměrů jeho subjektu. Může mezi nimi být i aktuální odezva na současné dění, vyžadující inovace dosavadních programů. Zde si typologie může povšimnout, jaké podmínky vytváří subjekt řízení pro možnosti operativní odezvy vzdělávací instituce na současnost.

5. Výsledky činností instituce mohou být klasifikovány různými sestavami kritérií. Zdá se, že zde jde o problém složitý. Typologii se nabízí zvláště úroveň pedagogicko-didaktická i politická právě tak jako ekonomická. Připomeňme jen letmo pestrou skladbu skupiny zřizovatelů, z níž se odvíjí zadání úkolů. Typologicky by měly vévodit výsledky, jež lze zachytit v podobě změn osobnosti frekventantů. Jsou založeny výchovně vzdělávacím procesem. Přibývá však životní a pracovní zkušenost dospělých účastníků, stimulace ke studiu v návaznosti na zkušenost studijní, seberealizace a další faktory.

Výsledky činnosti popisovaných institucí jsou však v praxi podmíněny mimopedagogickými vlivy, kupř. administrativními. Pokud jde o pedagogické dimenze klasifikace výsledků, existují také zde různé překážky jejich naplnění. Jednou z nich je jistě nedostatečná rozpracovanost metod a technik hodnocení studijních výsledků dospělých osob. Až dosud jsou výrazné poplatné školským tradicím.

6. Výhledy dalšího rozvoje institucionální báze výchovy a vzdělávání dospělých zřejmě zatím nemají konkrétní rozměry. Bariérou růstu je bezpochyby absence vlivu politických a státních center. Institucionální báze jakoby se rozvíjela skokem podle potřeb ekonomiky. Je to zvláště patrné na nově instalovaných programech profesní přípravy i na vysychání programových okruhů věd humanitních. Současná institucionální báze však není neúspěšná, jak to dokládá univerzita třetího věku, vzdělávací programy v televizním provedení apod.

Typologie institucí pro výchovu a vzdělávání dospělých, pokud by se rozpracovávala v centrálním pohledu, může být užitečná již pro stanovení kvantity činností s cílem odhadnout možnosti budoucích sítí institucí. Objektivní potřeba rozvoje celé této oblasti sice existuje, avšak není vyjádřena (podepřena) příslušnými mechanismy řízení. Nicméně živelný rozvoj

lze doložit v oblasti soukromého podnikání. Stranou odborně formovaného přístupu zůstává individuální činnost specialistů, tj. činnost lektorská, konzultační a instrukčně-metodická. Zatím je sledována jen povrchně jakožto činnost zdanitelná.

Výhled rozvoje institucionální báze výchovy a vzdělávání dospělých patrně nevykrytalizoval ani v resortu školství natolik, aby se mohl stát trvale diskutovaným problémem na kompetentních místech, příp. pedagogů samých. Vzniklou situaci lze pokládat za příznačný dobový úkaz. Cesty k překonání určité stagnace jsou však několikeré — kupř. mocensko-politické, vědecko-pedagogické, legislativní, správně-administrativní, propagandistické a další. Typologie může těžit z každé z nich.

POSPÍŠIL, O.: Instituce pro výchovu a vzdělávání dospělých. Pedagogická orientace 1997, 3, s. 36–40, ISSN 1211–4669.

Adresa autora: PhDr. Oldřich Pospíšil, Praha